

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P. 13

Coll. No. 642

Title Kaivalya pratisiddhi

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 642 Subject : Vedic lit.

Title : Kaivalyopanisaddipikā

Author : Sankarānanda Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 11" by 5" Extent : 7 foll.

Language : Sanskrit Script : Devanāgarī

Remarks :

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ कैवल्योपनिषद्दीपिका ॥ ॥ कैवल्योपनिषद्धार्या कैवल्यार्थप्रबोधिनी ॥ मया आरब्धा यते
तेन कैवल्यत्मा प्रसीदतु ॥ १ ॥ नगवती श्रुतिर्मानेव सुखप्रतिपत्त्यर्थं किंच नाश्रुत्यायने मुररीकृत्याख्यायिका मवता
रयति ब्रह्मविद्यायामास्तिक्यबुद्धिं जनयितुं ॥ अथेति ॥ अथ साधनचतुष्टयसंघस्य नंतरं ॥ आश्रुत्यायनः रुवेदाचा
र्यः ॥ नगवतीं पूजावंतं ॥ परमेष्ठिनं सर्वेच्छिद्यस्थाननिवासे ॥ उपसमेत्य शास्त्रीयेण विधिना समीपमागत्य ॥ उवाच
उक्तवान् ॥ आधीमदनुग्रहार्थं स्मर ॥ नगवन्दे समग्रधर्मज्ञानवैराग्येश्वर्ययशः श्रीमन् ॥ ब्रह्मविद्या ब्रह्मलोके
शकालवस्तुपरिहृष्टमृत्युस्य विद्यां बुद्धिं ज्ञानं तत्साक्षात्कारकारणं तां ॥ वरिष्ठां प्रतिशयेन श्रेष्ठां ॥ सदानित्यां ॥ सद्भिः
देहादिर्धर्मबुद्धिश्चैः ॥ सेव्यमातां हृदये ध्रियमाणं ॥ निगुणं सर्वभूतेर्धर्मो विद्यमानस्त्वेन विद्यमानामप्यवि
द्ययानितरं संदत्तां ॥ यथा ब्रह्मविद्यया ॥ अचिरात् अदीर्घकालेन ॥ सर्वपापं निखिलदुःखाकरमज्ञानं संस्कारं ॥
अपोखविविधं परित्यज्य विनाशयेत्यर्थः ॥ परात् सर्वजगत्कारणद्वयाकृतात् ॥ परमुक्तं ज्ञानं अयं विषयस्तस्यां ॥
पुरुषं परिपूर्णं ॥ उपेति प्रोप्नोति ॥ विद्वान् अहमेव सोस्मीति साक्षात्कारवान् ॥ एवं पृष्ठः ॥ तस्मै स्वशिष्याय ब्रह्म
विद्यार्थिने ॥ सः गुरुः सर्वज्ञः ॥ ह किल ॥ उवाच उक्तवान् ॥ पितामहश्च जगत्पितृणां दक्षादीनां पिता पितामहः क
मलासनः ॥ चोष्यर्थः ॥ स पितामहोऽप्युवाच न तूपेक्षां कृतवानित्यर्थः ॥ ब्रह्मविद्यायाः साक्षात्कृतुमशक्यत्वात् तदर्थं
स्य च ब्रह्मलोकात् जनसातीतत्वादतः सोपायांतामाह ॥ अथेति ॥ अज्ञानक्लिध्यानयोगात् ॥ अज्ञानास्तिक्यबुद्धिः ॥
नक्लिर्न जेतं तदेकतात्पर्यबुद्धिः ॥ ध्यानं विजातीयत्वं प्रेयश्च सजातीयप्रत्ययप्रवादः ॥ एतेषां योगः संबंधः ॥
एतत्कारणमित्यर्थः ॥ तस्मात् ॥ अवेदिता नादि ॥ इदानीं यथा अज्ञानक्लिध्यानयोगो ब्रह्मविद्यायां कारणं तद्वत्सं

आसोपीत्याह॥ न कर्मणेति॥ न कर्मण्योते न स्मार्तेन वा न॥ न प्रजया पुत्रादिना न॥ धनेन दैवेन मातृपेण वित्तेन नेति
 सर्वमनुभवते॥ अतस्त्वमिति वक्ष्यमाणानुसंगः॥ कर्मप्रजाधनपदेष्ववगंतव्यः॥ त्यागेन निरिवित्तं श्रोतस्मार्तकर्मप
 रित्यागेन धारमदं स्यात्प्रमरूपेण॥ एकैकं महात्मानः संप्रदायविदः॥ अतस्त्वमविद्यादिमरणभावराहित्यं॥ आन
 शुः शानतिरे प्राप्ताः॥ एवं कृते संन्यासे परेण परस्तात्॥ नाकं कंसुखं तद्विरोधिः॥ स्वमकं न विद्यते यस्मिन्
 नाकस्तं स्वर्गस्योपशित्यर्थः॥ अथ वा परेण परं ताकमानं दात्मानं निहितं प्रहिंसं सर्वत्र स्थितमित्यर्थः॥ गुहा
 यो बुद्धौ॥ विज्ञातते विशेषेण स्वयंप्रकाशत्वेन दीप्यते॥ यदेतत्प्रसिद्धं विश्वं कापि स्वरूपं यतयः कृतसंन्या
 साः प्रयत्नवतो ब्रह्मसाक्षात्कारसंपन्नाः॥ दिशंति प्रविशंति॥ इदं वयं स्मरति साक्षात्कारेण तदेव तत्त्वं तीत्य
 र्थः॥ अतीनां विशेषेण न्याह॥ वेदांतेति॥ वेदांताः प्रसिद्धास्तेभ्यो जातं विशिष्टं अहं ब्रह्मास्मीति ज्ञानं तस्मिन्ने
 व सुनिश्चितोर्थः प्रयोजनं येषांते॥ अथ वा सुनिश्चितः सम्प्रगवधारितो ब्रह्मलक्षणो यो विद्योपायो यो स॥ सं
 न्यासयोगात्सम्प्रगवत विद्यादिव श्लोकव्ययभोगस्य न्यासस्यागः संन्यासस्तस्य योगः अहं संन्यासी अस्मीति
 दोषस्तस्मान्॥ यतयः व्याख्यातं॥ संन्यासयोगाद्यतयः पुनरादानं विशेष्यत्वं कथयतां॥ शुद्धसत्त्वाः शुद्धरागादि
 कषायरहितं सत्त्वमेतः करणं येषांते॥ एवं कृता अपि कुतश्चित्प्रतिबंधादस्मिन् शरीरेऽनुत्पन्न साक्षात्काराश्रये न दा
 ते उक्ता यतयः॥ ब्रह्मलोकेषु ब्रह्मणः कार्यस्यैक एव लोकोऽनेक भूमिकप्रासादवदधुपयादिभागेनावस्थितः॥ ब्रह्म
 व एतेनाभिधीयते॥ तेषु परंतकाले परस्य कार्यब्रह्मणः अंतकालो विनाशकालो द्विपरार्द्धवसानः परंतकालस्त
 स्मिन्॥ परं राता दुक्कष्टादमरणधर्मो व्याकृतत्वात्॥ परिमुच्यंति परिमुच्यंते सर्वतो विमुक्ता भवंति॥ सर्वे निरिवि
 ब्रह्मज्ञानजन्यात्मतत्त्वसाक्षात्कारा संसारा मुक्ता भवंतीत्यर्थः॥ ब्रह्मलोके धितिवाक्येनानेक भूम्यभिप्रायेण॥

लाः॥ इहाती ब्रह्मज्ञानावाप्यर्थमुपासनं कर्तुमुपवेशनायं देशविशेषादिकमाह॥ विविक्तेति॥ विविक्तदेशे एकांत
 प्रदेशे च शशादव्याकुलकालेपि॥ सुरवासनस्थः सुरवमनुद्गकारं दं भाषासनं सुरवासनं तस्मिन् तिष्ठतीति सः॥
 शुचिर्बहिरंतः शौचवान्॥ समातिग्रावाचशिरश्च शरीरं च यस्य स समग्रीवशिरः शरीरः रज्जुकायः पप्रका
 धासनस्थ इत्यर्थः॥ अस्याश्रमस्थः अति अधिकः ब्रह्मचारी गृहस्थवानप्रस्थकुरीचक ब्रह्मदकंदं सेन्या आश्रमः
 धारमदं स्पल्लुणः त्याश्रमस्तस्मिन् तिष्ठतीत्याश्रमस्थः॥ सकलेंद्रियाणि निरिवित्तानि समतस्तानि ज्ञानकर्म
 द्रियाणि निरुध्य स्वस्वप्रचारेभ्यो वरुध्य॥ न न्यादेव वत देवादाधिक्यादास्वगुरुं स्वस्य तत्त्वमसीत्यर्थस्यावबो
 धकंप्रणम्य प्रकर्षेण तत्त्वाऽनंतरं रुतुं डरीकं रुदयकमलं पंचविडादि विशेषेण॥ विरजं विरजस्कं अपगत
 शगदेषादिकं॥ विशुद्धं विगतसमस्तदुःखादिदोषं विचिंत्य विशेषेण ध्यात्वा॥ मध्ये रुदयपुंडरीकस्योतः॥ वि
 शदं निर्मलं स्वस्वदिकसंकाशमित्यर्थः॥ विशेषं विगतशोकदुःखं॥ आनंदपूर्णं रुदयं स्मेराननं चेत्यर्थः॥ वस्तुतस्तु
 अचिंत्यं वा अनसातीतत्वेन प्रत्ययसंतत्यविषयं॥ वासनसातीतत्वे हेतुः॥ अथ कं शशाघशेषविशेषशून्यत्वान्न स
 द्यं॥ असत्त्वं परिकेदं वा वारयति॥ अनंतरूपं न विद्यतेऽतः इयत्तारूपाणं शरीराणं यस्य सः देशकालवस्तुपरिहेद
 शून्यं वा तं रूपं॥ शिवं संगलरूपं॥ प्रशंतमविद्यादिदोषरहितं॥ अतः कालत्रयाऽसंस्पृष्टं॥ अतः वदतिर
 ति शयानंदरूपं॥ ब्रह्मलक्षदसर्वस्मादप्यधिकं॥ योनिं प्रगज्जन्मादिकारणं॥ तर्ह्ययथेतद्विशेषेण जातं तद्वत्स्वरू
 पमपि आदिमध्यातविद्यानंत्यनिपरिहेदविनाशवर्जितं॥ तत्र हेतुः॥ एकं द्वितीयवस्तुमात्ररहितं॥ विभुं समर्थं
 व्यापिनं वा॥ चिदानंदं स्वयंप्रकाशमाननिरतिशयानंदं॥ अरूपं चिदानंदं व्यतिरिक्तरूपरहितं॥ अतः अजुतं आ

उमासहायोपासनात्तयाविधादशातस्याप्राप्योयोनिरवधः स ए केवलस्यास्तीत्युपायेनादेत्यर्थः ॥५॥
 वागमेत्याहसब्रह्मत्यादिनाज्ञात्वातन्मत्सुमयेतात्पतेन ७

श्रवणकरं ॥ उमासहायं ॥ उमाब्रह्मविद्यारूपात्रवाती सा सहायो यस्य ते ॥ कामादिपाटञ्चररुक्कंसंख्यो ब्रह्मविद्यायां कुत एव का
 मादिपाटञ्चरावकाश इति भावः ॥ यदा उमा ह्ना शरीरत्वेन वा मां कस्थितानुपमयुवतिरूपत्वेन वा यस्य स उमा सहायः
 तं परमेश्वरं उक्तं ब्रह्मादित्येतां ॥ प्रभुं समर्थं ॥ त्रीणि सोमसूर्याग्निमका निलोचनानि यस्य सस्त्रिलोचनस्तं ॥
 नीलकण्ठं कृष्णकण्ठं ॥ प्रशान्तं प्रसन्नवदनं दियं ॥ ध्यात्वा प्रत्ययप्रवाहेण साक्षात्कृत्य ॥ मुनिर्मननशीलः ॥ गच्छति प्राप्नो
 ति ॥ भूतयोनिमाकाशादिमहाभूतकारणं ॥ तद्विकिं कारणं लोपाधिकमित्याशंक्यनेत्याह ॥ समस्तसाक्षिं समस्तसा
 क्षिणं ॥ सर्वबुद्धिप्रचारद्वारं ॥ साक्षित्वमपि न केवलस्येत्यत आह ॥ तमसः आवरणविक्लेषशक्तिरूपाया अविद्या
 याः परस्तात् ॥ परमात्मा विद्यासंबधशून्य इत्यर्थः ॥ उमासहायोपासनात् प्राप्यो निरवधो विधादशायां स एवात्मेत्या
 ह ॥ स उक्तः ब्रह्मा प्रथमशरीरकार्यकारणभूतः ॥ स उक्तः शिव उमासहायः ॥ स उक्तः स उक्त इन्द्रस्त्रिलोकीपतिः ॥ स उ
 क्तः शंकरः विनाशरहितः ॥ परम उक्तः स्वराट् अन्तानपेक्षत्वेन स्वयमेव राजते इति स्वराट् ॥ स विष्णुः व्यापनशीलः
 शंखचक्रगदाधरः ॥ स उक्तः प्राणः प्राणदिपंच ब्रह्मरूपः ॥ स उक्तः कालोक्तिः कालरूपी वैश्वानरः ॥ स उक्तः चंद्रमाः
 शशंकः ॥ स एवोक्त एव सर्वं निखिलं यत्प्रसिद्धं ॥ भूतमतीतं ॥ यच्च यदपि जगद्विधा ॥ चकाराद्वत्तमानमपि ॥ सना
 तनं चिरंतनं ॥ ज्ञात्वा हं ब्रह्मास्मीति साक्षात्कृत्य ॥ तं उक्तं मानं दात्मानं ॥ मत्सुमविद्यां स संस्कारं अत्येति अतीत्य
 गच्छति ॥ नान्यः उक्ता ब्रह्मज्ञानाद्यतिरिक्तः पंथा मार्गः विमुक्तये विमुक्त्यर्थं नास्तीति शेषः ॥ यदा त्रयाणां विश्वेतेज
 सप्राज्ञानां विराट् हि रण्यगर्भेश्वराणां वा प्रयं प्रकाशत्वात्तेन लोचनं प्रकाशस्वरूपं त्रिलोचनं नीलं तमोऽज्ञानं कण्ठं
 कण्ठवस्त्रिदेकदेशे अधिकव्याप्तित्वेन चैतन्यस्य वत्तयेत्यस्य नीलकण्ठस्तमिति व्याख्याने ॥ तदा विशदं अविद्यारहितं ॥
 २ त्रिभिर्विश्वदिभिर्विराडादिभिर्बालोचनं प्रकाशस्वरूपं त्रिलोचनं ॥ चैतन्यस्याधिकव्याप्तित्वेन नीलमज्ञानं कण्ठं कण्ठवस्त्रिदे
 रूपैकदेशे वत्तयेत्यस्य नीलकण्ठस्तमिति व्याख्याने ॥ २

ईश्वरस्य कार्यं
 जगतः कारणं

एव ५

यदेत्यस्येति व्या
 ख्यानमित्युक्ते
 त्वयः ॥ १५

२

उ१ ब्रह्मविद्यासंज्ञेयं

विशोकंडः खसंस्काररहितं ॥ उमासहायं ब्रह्मविद्यासहायं प्रशतं पुनरुत्पानसंस्कारवर्जितमि
 ति निर्गुणपरत्वेन ॥ सप्रगं वाक्यमवगतं ॥ निर्गुणस्याप्युपलंभक
 त्वेन हृदयप्रदेशे मध्यस्थत्वं विरुद्धं ॥ तथा च ध्यात्वा मत्तनिदिध्यासने स्तुतेन दप्युप
 पन्नमेव ॥ सर्वभूतस्य सर्वेषु स्थावरजंगमेषु भूतेषु तिष्ठतीति तमात्मानं अस्मत्प्रत्य
 यव्यवहारयोग्यं सर्वाणि स्थावरजंगमानि भूतानि सर्वभूतानि चकार ॥ आधाराधेय
 नावयुक्तं माय्यं ॥ आत्मन्या नंदात्मनि प्रहंसययोग्ये ॥ संपश्यन्सम्पक्कं श्रयविपर्य
 यमंतराणां बलोकयत् ॥ ब्रह्मब्रह्मेन्द्राकाशवस्तुपरिछेदशून्यं ॥ परमं उत्तमं प्रभुपचरित
 मित्यर्थः ॥ याति प्राप्नोति ॥ यातीति देहलीदीपन्यायेनात्वेति नयाति न प्राप्नोति ॥ पुमेनोक्त
 बोधव्यतिरिक्तेनेहेतुना कारणेन ॥ ध्यात्वा गच्छतीत्यस्य व्याख्यानं ज्ञात्वा तमित्यादि ॥ नान्यः
 पंथा विमुक्तयस्तस्य व्याख्यानं सर्वभूतस्यमित्यादि ॥ यदा त्वेवं ज्ञानं नोत्पद्यते तदा तदुत्पा
 ध्यात्वा मुक्तिर्गच्छति भूतयोनिमिति पूर्वगं यस्य व्याख्यानं ज्ञात्वा तन्मत्सुमयेति नान्यः पंथा इति ग्रंथस्य व्या
 ख्यानं सर्वं ॥ २

सर्वाधिष्ठा
 नत्वेन २

॥३॥

इउपायमाह-आत्मानं अंतःकरणं अरणीं वक्त्रं जन कमत्र संस्कृतं काहं हत्वा विधाय अधरारणित्वे
न चिंतयित्वैत्यर्थः ॥ अणवमोकारचोत्तरारणित्वं कारः ललेत्यस्यानुभवत्यर्थः ॥ ज्ञानस्य सर्वात्मको
इमस्मीत्येवं रूपं ज्ञानं निर्मयं नो मासस्तस्मात्तदुत्पत्तेनाह ब्रह्मास्मीति साक्षात्काराग्निना ॥
पाशं प्राप्नोति बंधनरूपं प्रज्ञानरज्जुरचितं अहं ममेतादिरूपं दहति न स्मीकरोति पंडितः पंडीहं
ब्रह्मास्मीति बुद्धिस्तं प्राप्तः ॥ तन्वस्यासंगोदासीनस्य कुतः संसारः पाशरूप इत्यत आह ॥ स
एवोक्तोदासीनांग एव न त्वन्यः मायाऽविद्या आवरण विहेप करीशक्तिः तथा परिमो
हित इव स्वयं प्रकारः आनंदात्मा स्वस्वरूपो पाधिमाया परिमोहितात्मा ॥ त्वरीरं स्थिता
हिनेदचिन्मनुष्यादिके वरं प्राप्स्याय अहं मनुष्य इत्याद्यभिमानेनासंमंतात्स्योक्त
सर्वकरोति सर्वमापारजातं कुरुते ॥ स्त्रियो मनो नु कुलाय वतयः अन्नपाने मनो मुकु
ले ॥ प्राप्तिना वसना धादनादिनि मनो नु कुलानि ॥ विचित्रैर्भोगैः स्त्रियन्मपादि विचित्रभो
गैः स्त्रियन्नेति छांदसं ॥ स एव माया परिमूढ एव न त्वन्यः जाग्रज्जागरण मिं डियै बहि वि
जीवस्वरूपो पाधिरुतयामायया परिमोहित इवात्मा बुद्धिदारा सर्वकरोति माया परिमूढ इव बुद्धिदारा

॥३॥

३५

३५ यजाम्भकागरांकुर्वत् प्राप्नोति स्वयं ॥

स्वमे

षयो पतत्रिह संकुर्वत् ॥ सर्वतो विषयसुरय जातमिः परितस्त्रिस्तां प्रमेति गच्छति सुखं दुःखं
च प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ इदानीं स्वप्नसुषुप्तौ विहेपतदजायकपनेनार्थात्संसारमोक्षयोर्दृष्टान्त
प्राह ॥ स्वप्नेने हि दियो परमरूपायाः स्वप्नावस्थायां जीवः प्राणानां धारयिता विविधवासना
वासितः सुखदुःखयोः प्रसिद्धयोः भोक्ता ॥ सुखं हं दुःखीत्येवं रूपमत्ययवान् सुखदुःखभोक्ता ॥
तत्र संसारदृष्टेर्वास्तवत्वं वारयति ॥ स्वमायया स्वस्वस्य प्रतर्कदेहाभिमानिनो मायाऽज्ञानं
विपरितज्ञानं च तथा कल्पितविश्वलोके ॥ स्वमे यथा तद्वक्त्रागारेणोपीत्यर्थः ॥ सुषुप्तिकाले प्रा
नंदभोगवसरे सकलेऽस्त्रिते वितीने विशेषविज्ञाने स्वकारो लयं गते सति एतावत्सु
षुप्तौ मोक्षे च समं इयांस्तु विशेषः न मोक्षनिर्मुक्तोऽज्ञानावतः ॥ सुखरूपं स्वयं प्रकारमा
नं आनंदात्मानं स्वरूपं एति गच्छति ॥ पुनश्च आनंदात्मस्वरूपं प्राप्य नृपोपि ॥ जन्मान्तरक
र्मयोगा-प्राग्जवीय कर्मानुसारतः ॥ स एव आनंदात्मस्वरूपं प्राप्य एव सुषुप्तिंगत एव न त्वन्यः
जीवः प्राणविधारकः स्वपिति स्वप्नावस्थानं गच्छति सुषुप्तात् ॥ अथवा प्रबुद्धः प्रबोद्धः

जागरणं प्राप्नो न वतीति शेषः ॥ इदानीं जीवब्रह्मणो रैक्यमाह ॥ पुरश्चये स्मृतं तस्मात्प्राप्या
 उता शेष शरीरत्रये कीडति चिद्वरति ॥ यश्च जीवः चकार एवकारार्थः यः प्रसिद्धः परमात्मैव
 प्राणधारकः ॥ ततस्तु तस्मादेव जीवाभिन्नान्न त्वन्मस्मात्कृतं तत्सन्नं सकलं निश्चितं विचित्रं वि
 विधकर्षनामरूपं विश्वं ॥ आधारं रज्जुरिव सर्पधारवती पर्दमृत्रितलोदेः सकलस्य विश्व
 स्माधारकृतं ॥ आनंदं निरतिशयानंदस्वरूपं ॥ अखंडबोधं ॥ आनंदरूपं चैव पितृयं प्रकाशो
 कस्य नाव ॥ यस्मिन्नखंडबोधे लयं विनाशं याति गच्छति पुरश्चयं च व्याख्यातं च शब्दादप्यपि ॥
 एतस्मात्पुरश्चये याधिष्ठानाद्बुद्धेर्दृष्टुः जायते उत्पद्यते प्राणः क्रियाशक्तिः मनोऽतः करणं ज्ञानशक्तिः
 सर्वे हि प्राणि च सर्वाणि कर्मज्ञाने हि प्राणपि च शब्दादिमाहिकमपि ॥ खंडनः वायुर्न न स्या
 न्ज्योतिस्तेजो धातुः प्रापः नीराणि पृथिविभूतिः विश्वस्य निश्चितस्य स्थावरं जंगमात्म
 कस्य प्राणिजातस्य धारिणी विधारिणी ॥ इदानीं भासवाक्यार्थमाह ॥ यत्प्रसिद्धं परब्रह्म
 द्वाधारणधातुरतस्तन्नपातुं जीवशब्दमाह प्राणधारकः ॥ यश्चैतस्यार्थमाह यः प्रसिद्धः परमात्मैव
 ३३

ले

३६ विज्ञेयं

हं ब्रह्म ब्रह्मेश कालवस्तु परिच्छिद्यम् ॥ सर्वमासर्वमाणि हृदि स्थितः सर्वानन्याम् ॥ विश्वस्य
 सर्वस्य कार्यकारणजातस्य आयतनमाधानृतं ॥ महद्ब्रह्म सर्वधारत्वेनैव ॥ सूक्ष्मादणु
 परिमाणं सूक्ष्मतरं महदप्यतिशयेनैव ॥ नित्यं विनाशमन्यं ॥ तत्तत्तत्तत्परं ब्रह्म त्वमेव तदेव
 गंतैव तत्त्वमसि ॥ तनुतन्मतोऽन्यत्प्रहंतु तस्मादप्यः मपि कर्तृत्वादिविशेषोपलब्धनादित्य
 तः प्राह ॥ त्वमेव तत् ॥ त्वं कर्ता भोक्ता ॥ विधया वस्तुतस्तुत्वं परं ब्रह्मैव तत्त्वमसि ॥ इदानीमेवं ज्ञाने
 प्रलभाह ॥ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तयः प्रसिद्धाः तदादयो विश्वविराडादयः तदेव पंचसं ॥ यत्प्रसि
 द्धं स्वयं प्रकाशं प्रकाशते तत्तत्तत्तत्स्वयं प्रकाशं ॥ ब्रह्म सत्सत्ता नादित्यहं ॥ प्रहं ब्रह्मा वगंता
 चिद्वरैः प्रकर्षेण मुक्तो न वतीति ॥ इदानीं सर्वस्मात्प्रपंचादे उदात्तमाह ॥ त्रिषु जागर
 णस्य जसुषु मेधासु स्थानेषु यत्प्रसिद्धं जगत्पञ्चसं प्रविविक्तानंदरूपं ॥ भोक्ता विश्वतैज
 सप्राज्ञाख्यः जोगस्य स्थूलप्रविविक्तानंदजोगे पि चादधिदैवादि विनागे पि पतुः तत्तत्त्रिधा भोग्या
 नदात्मा ॥ इति एवं प्रकारेण द्वाव्यो सहा च स ॥ सर्वे निश्चिते बर्णे र हं ममाद्यैः स मा ३३

रिपंचजातेन वेत्तेन मन्त्रिधाना हिम्नः विलक्षणः विपरितो लक्षणः वेत्त एव माहा साही
 स्वाधस्तु विश्वस्पृष्ट विन्मात्रः ॥ अहं अहं प्रत्यय व्यवहारयोगः ॥ सदाशिवः नित्यकैवल्यत्मा
 नित्यकर्तृण रूपो मे हे श्वरः ॥ प्रपंच वेत्त एव मुक्ता इहोती जगज्जन्मादिकारणत्वं मपि स्वस्याहं मप्ये
 व मन्त्र एव ब्रह्मा निदान तत्त्वम् स्मात् ॥ सकले निखिलं कृत नैतिके प्रपंच जाते ॥ जाते समुत्पन्ने ॥
 मयि ब्रह्मा निने स ये निखिलं विश्वं तितितितं मकेषां रस्मिति मां ॥ मयि सर्वं जयं याति चित्तं शं
 ग छुति ॥ तत्तत्तस्माज्जगज्जन्मादिकारणत्वात् ब्रह्म ब्रह्म देश का त वस्तु परिच्छेद मृत्यु ॥ अद्वयज्ञा
 न ज्ञेयादिविनागम्यं ॥ अस्मिन्वा नि ॥ अहं जगज्जन्मादिकारणं चेत्तज्जगत्कारणत्वेन विकारित्वं प्रा
 प्तं तदेतदिति दुर्बोधस्वरूपत्वेन वारयति ॥ अणोः ॥ अणुप्रमाणत्वं अणीयानतिशयेनाणुः अहं
 मेव जगत्कारणं अहं मम यो यो न त्वम् ॥ तद्वत्तु योऽणुस्तथा मम सर्वस्मादस्यधिकः अ
 हं ॥ अणीयसां महतां कारणतां च यथाग्रे दस्तु यानत्रापि स्मादित्यत आह ॥ विश्वं नूतनैतिक
 प्रपंच जाते अहं ॥ अमृतो नेद राहित्ये पिरय गते नेदः स्मादित्यत आह ॥ विचित्रं विविधं स्प

ना

॥५॥

५४

नेद सत्तिकर्मत्वं कर्मत्वं च स्यात्तथा सति वेद्येता चेति व्यवहारः सिद्धिपेदे दमायेन कर्मकर्तृत्वात्वा ब्रह्मणे मन्त्रवेत्ता
 नास्ति एव

यमनेतं चित्रं स्वगतनेदं हृत्पमित्यर्थः ॥ जगद्विन्नतया आधुनिकत्वं स्मादित्यत आह ॥ उपतनः चिरंत
 नः आधुनिकसर्पथा राबलीवर्द्धन तत्वा धनिन्ना रश्च विवः अहं पुरुषः परिपूर्णो वस्तुतः अहं अ
 विघ्नपदशाया ईशः नियंता नियंतृत्वसामर्थ्यात् नृहिराम यो ज्ञान प्रचुरस्तत्प्रधानो वाः अदि
 त्यस्यः सर्वकार्यकारणत्वाः अहं शिवरूपं मंगलरूपं ब्रह्म अस्मिन्वा नि ॥ इहानीं सर्वक
 रणहीनस्वस्वरूप सर्वज्ञाता माह ॥ अपाणिपादः पाणिपादहीनोऽहं ॥ अचिसुरा किर्बुर्बो
 धशक्तिः एवं नूतोपि जयनो गृहीतेत्यर्थः परंपां प्रवजोक या मि अचक्षुः चक्षुहीनः स अच
 क्षुर्दृष्टा ॥ शृणोमी श्रवणं कशेमी अकर्णः कर्णहीनोऽहं ॥ विजानामि विविधं प्रपंच जात
 मवगच्छामि विविक्तरूपः बुद्ध्यादियप्यगूढः न चास्ति नित्येव वता कैर्म कैत नावेताव
 गंता मम आनंदात्मनो नेद रहितस्य ॥ चित्रस्वयं प्रकाश बोधस्वभावः सदा सर्वदाऽहं
 ॥ इहानीं सर्वशास्त्रप्रतिपाद्यस्मात्मानः सर्वविकारा जायं दृश्यति ॥ वेदैः रुगादिभिः
 अनेकैर्बुद्बु निरहमेव वेधः वेदोत रुत वेदत सूत्र सूत्र वेद व्यासरूपः वेद विदे वच वेदं

॥६॥

तदुक्तो विशेष एवेदनां सांगातां सर्वविधास्थानानां वेत्ता वेदविस्तारवाहं न च न्यः च शब्दादने
 कतपः संपन्नः सः अनेन विभूतिमस्तु त्वेषु रदमेव प्रधानमित्युक्तं न पुण्यपापेस्त इति शो
 षः ॥ नास्ति नाशः विनाशो न विधत्ते मम तपः पुंगः न जन्म जतिर्न ममास्तीत्यनुपुंगः ॥ देहे हि
 यबुद्धिः देहाश्रयिण्यवबुध्यते देहे हि यबुद्धिः नास्ति ममेत्यनुपुंगः ॥ न नूनिरापो मम पृ
 थिवी सोऽहं कानास्ति वक्तिः प्रसिद्धः नास्ति मम ॥ न चातिजो मेस्ति वायुरपि न मम विधत्ते
 चादाय वीर्यं कार्यमपि न चांबरं च आकाशमपि न ममास्ति ॥ चकारा वाकाशं कार्यं तद्य
 तिरिक्तोक्तानुक्तपदार्थानां वक्तव्यतायै ॥ एवं च केन प्रकारेण विदित्वा साक्षात् साक्षात् पर
 मात्मरूपं उत्पन्नं दत्तं स्वस्वरूपं गुहाशयं बुद्धौ शयानं निष्कलं निर्गताः प्राणश्रद्धास्व
 वायुज्योतिरूपं पृथ्वीदियमनोऽनवीर्यं तयोर्मंत्रकप्रलोकनामारब्धाः कलाः यस्य
 तं ॥ अद्वितीयं सजातीयं विजातीयं द्वितीयं वस्तुभूतं ॥ समस्तसाक्षिं समस्तसाक्षिणिं
 सर्वदृष्टारं ॥ सदृसद्विह्वलं जीवाभाववर्जितं ॥ तदेव निरवधं गच्छतीत्याह प्रयाति शुद्धं
 ता किं कैः परभावा एकोऽभाव एव सप्तपदार्थाः स्वीकृतास्तैर्वर्जितं ३१

वेदव्यासाख्यं
नस्तु ३२

॥६॥

ब्रह्महत्या ब्रह्महत्यायाः ब्रह्महत्यारूपा मरणापातकदोषात्तदुक्तो भवति ॥ ३५

परमात्मरूपं ॥ एवं च तं परमात्मानं प्रति पशुमशक्तं साधुं तः करणस्याऽतः करणसुध्वर्धनाह ॥
 यः प्रसिद्धो मुमुक्षुरनुमन्त्रसाक्षात्कारः शतरुद्रियं न मस्ते रुद्र इत्यादिरुद्राध्यायः प्रधीते पठति य
 पाशक्तिं नित्यं स शतरुद्रियाध्यायकः ॥ अग्निपूतः अग्निनिः श्रोतेऽस्मान्तेः पवित्रीकृतो न वति ॥ सु
 रापाताह ॥ महिषपातात्महापातकदोषात्तदुक्तो भवति ॥ ब्रह्महत्या ब्रह्महत्यायाः ब्रह्महत्यारूपान्ते
 हापातकदोषात्तदुक्तो भवति ॥ कृत्याहत्याह ॥ कृत्यं करणीयं बुद्धिपूर्वकं पापं अकृत्यं अशुद्धिपूर्वकं पापं
 तस्मात्कृत्यो भवति ॥ तस्मात् शतरुद्रियाध्यायनात् ॥ विरुद्धं न मुक्ता विमुक्ताः पशवो ते मोक्ष
 तिरिक्तोऽविमुक्तः पशुपतिः तं प्राप्तिं न वति ॥ अस्यामम उक्तं पारमहंस उक्तं सयस्यास्ति सो
 ऽत्याममी ॥ सर्वदानिरंतरं सलहादिवसेदिवसे एकवारमित्यर्थः वाशब्दोऽधिकारिसामर्थ्या
 तु सारेण व्यवस्थितविकल्पार्थः ॥ जयन् अनेन रुद्राध्यायजपेन ज्ञानं अहं ब्रह्मास्मीति साक्षात्का
 ररूपं प्राप्नोति ॥ संसाराणं वनाशनं ॥ यस्मादुद्धाध्यायजपोऽशेषपापनिवर्हणद्वारा ब्रह्मसाक्षा
 त्कारहेतुः तस्मादेवं विदित्वा उक्तप्रकारेण त्रिनेत्रध्यानरुद्राध्यायाध्यायनादिना साक्षात्

၈၅၇

त्व एतं पश्चात्मानं कैवल्यं केवलं स्यात्तनो जावः कैवल्यं तत्फलं पुरुषान्नितापदिवर्षं सर्व
 पुरुषार्थसमाप्तिनूतं प्रश्रुते प्राप्नोति कैवल्यं फलमश्रुत इति पाह्या स उपनिषत्परिस
 मास्यर्थः इति श्रीमत्परमहंसपरिव्रजकाचार्यनिंदात्मकज्यपादशिष्यशकरानंद
 जगवतः वृत्तिः कैवल्योपनिषद्दीपिकासंपूर्ण ॥ ॥ श्रीरत्नकला एमस्तु ॥ ॥ छ ॥

נפ"ו